

BİTKİ ADLARININ ANLAM OLAYLARI VE ANLAM DEĞİŞMELERİ* AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yasemin YILDIZ**

Öz

Anlam değişmesi, çeşitli kelimelerin birtakım sebeplerle ve olaylarla birlikte farklı bir anlam kazanması ile meydana gelir. Dolayısıyla bu değişimlerin gerçekleşmesinde temel etken dilin kendisidir. Dil, değişime ve gelişime açık canlı bir unsurdur. Bu sebeple, meydana gelen sosyal ve kültürel değişimlerden en çok etkilenen de dil olmuştur. Bütün bunlar bir anlam bilimci titizliğiyle incelendiğinde kelimelerin geçirdikleri anlam olayları ile anlam değişimleri arasında sıkı bir ilişki olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, başka anlama geçiş vb. anlam olayları anlam değişmelerini beraberinde getirmiştir. Sesler, kelimelerin söyleniş şekli, aktarmalar, benzetmeler vb. dilsel unsurların yanında dil dışı unsurlar da anlam olaylarında ve anlam değişmelerinde oldukça etkili olmuştur. Kısacası; anlam olayları anlam değişmelerini etkilemiş, anlam değişimleri de anlam olayları ile birlikte farklı bir nitelik kazanmıştır. Anlam olayları ve anlam değişimleri bitki adları açısından ele alındığında, pek çok faktörün bu alanda belirleyici olduğundan bahsedebiliriz. Ancak genel olarak bakıldığında temel iki faktör göze çarpar. İlk faktör olarak dil içinde var olan dilsel unsurları (benzetmeler, aktarmalar, eksiltmeler, argo vs.) söyleyebiliriz. Sonrasında ise sosyal ve kültürel etmenler gelir. Dilsel unsurların içerisinde özellikle vurgulanması gereken konu ise ağız özellikleridir. Aslında bu kısımda dilsel unsurların ön planda olmasının yanında, sosyal ve kültürel etmenlerin de etkisi vardır. Ağız özelliklerinin ortaya çıkmasında dil kadar coğrafya faktörü de etkilidir. Ayrıca anlam olaylarında ve değişmelerinde zaman kavramı da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir kelimenin, bir anlam olayı geçirmesi, anlam değişimine uğraması ve toplum tarafından bu anlamın benimsenmesi oldukça uzun bir zaman gerektirmektedir. Yani gerek dilsel gerekse dil dışı pek çok etken anlam olaylarının ve değişimlerinin şekillenmesinde rol oynar. Bu çalışmada bütün bu konularla birlikte, anlam değişimleri üzerine araştırma yapan araştırmacıların görüşlerine ve tasniflerine de yer verilecektir. Bununla birlikte bazı bitkilerin anlamları çeşitli kaynaklardan

---

* Bu makale "Türkçe Bitki Adlarının Anlam Bilimi Açısından İncelenmesi" adlı doktora tezinin bir bölümünün geliştirilerek makale formuna getirilmiş halidir.

** Dr., Orcid:0000-0003-3999-2142

e-posta: yaseminyildiz.edu@gmail.com

Geliş / Received: 23 Mart / March 2021

Kabul / Accepted: 11 Haziran / June 2021

araştırılarak mukayese edilecek ve kelimenin hangi anlam olayıyla birlikte nasıl bir anlam değişimine uğradığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Anlam bilimi, Anlam olayları, Anlam değişmesi, Bitki adları.

ANALYSIS OF PLANT NAMES IN TERMS OF SEMANTIC EVENTS AND SEMANTIC CHANGES

Abstract

Change of meaning occurs when various words gain a different meaning because of many reasons and events. Therefore, the main factor in the realization of these changes is the language itself. Language is a living element open to the change and development. For this reason, language has been the most affected by the social and cultural changes that have occurred. When all these are examined with the meticulousness of a semanticist, it is clearly seen that there is a close relationship between the semantic events of the words and their semantic changes. Meaning improvement, meaning worsening, transition to another meaning, etc. brought semantic events from the aspect of changes in meaning. Sounds, the way words are pronounced, quotes, similes, etc. besides the linguistic elements, non-linguistic elements have also been very effective in semantic events and changes in meaning. In short; the events of meaning have affected the semantic changes, and the semantic changes have gained a different quality together with the semantic events. When the semantic events and semantic changes are considered in terms of plant names, we can mention that many factors are determinant in this area. However, in general, two main factors stand out. As the first factor, we can see the linguistic elements (metaphors, quotations, subtractions, slang, etc.) that exist in language. Then come social and cultural factors. Among the linguistic elements, the subject that should be especially emphasized is dialect features. In fact, besides the linguistic elements being at the forefront in this part, social and cultural factors also have an effect. Geography factor as well as language is effective in the emergence of mouth features. In addition, the concept of time has a very important place in semantic events and changes. It takes a long time for a word to undergo a semantic event, change its meaning and adopt this meaning by the society. In other words, many linguistic and non-linguistic factors play a role in shaping the events and changes of meaning. In this study, along with all these issues, the views and classifications of researchers who research on semantic changes will be included. In addition to this, the meanings of some plants will be compared by researching from various sources and it will be tried to explain the meaning of the word with which semantic event.

Keywords: Meaning, Semantics, Semantic events, Semantic change, Plant names.

Giriş

Anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması veya bayağılaşması gibi çeşitli anlam olaylarını içerisine alan anlam değişmesi konusu her dilde var olan bir dil unsurudur. Sözler her zaman anlam değişmelerine açık olup, farklılıklar kazanırlar. Bu durum da anlamların canlı ve değişken bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Değişimlerde zaman faktörü önemlidir. Bir kavramın yansıttığı anlam zaman içinde, belli bir süreçte değişebilir. Başkan'ın araştırması neticesinde, bin yıl içerisinde temel sözcüklerin %19'unda anlam değişmesi meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Zaman dışında anlam değişmelerinde etkili olan unsurlardan biri de, duygu değeridir. Bir kavramın insanda uyandırdığı duygu değeri, farklılık gösterir. Bu durum da farklı anlamların oluşmasına sebep olmaktadır. Anlam değişmelerine etki eden bir diğer faktör de toplumda meydana değişimler, değişimlerdir. Anlam değişmeleri üzerinde etkili olan bir diğer şey de aktarmalardır. Her dilde görülen aktarmalar, anlamda genişlemelere, çok anlamlılığa sebep olmaktadır. Aktarma konusunda olduğu gibi, anlam değişmesi konusu da yabancı kökenli öğelerde görülebilir. Başka bir dile giren bir sözcük, girdiği dilde yeni anlamlara sahip olabilir. O dilde, bambaşka bir anlamda kullanılabilir.

Aksan, anlam değişmelerini, anlam daralması, anlam genişlemesi ve başka anlama geçiş olmak üzere üç gruba ayırarak ele almıştır. Bununla birlikte aynı alanda çalışma yapan bazı dil bilimciler ise konuyla ilgili kendi tasniflerini oluşturmuşlardır: Ullman anlam değişmelerinde, anlam ve ad arasındaki ilişkiyi temel alır ve bu ilişkiyi deyim aktarmaları, ad aktarması, halk etimolojisi ve eksiltmeler olmak üzere dört madde üzerinden açıklamaya çalışır. “Ullmann (1972: 192-195) anlam değişmelerini kolaylaştıran faktörler olarak nesiller arasında devamlılığın yok olması, anlamdaki belirsizlik, kullanım sıklığının azalması, çok anlamlılık, bağlamdaki belirsizlik ve kelime yapısını verir.” (Erol 2018: 63).

“P. Guiraud (1984: 44-54), anlam değişmelerini Stern ve Ullmann'ın ruh bilimi açısından yaklaşımına dayanan bakış açılarına göre iki şekilde ele alır. Stern'e göre anlam değişmeleri, dil içi ve dil dışı değişmeler olmak üzere iki grupta incelenir.” (Erol 2018: 66). Stern, dil içi değişiklikleri de kendi içerisinde üç gruba ayırır. İlki “kelime bağıntısının veya adın yer değiştirmesi” maddesidir. İkincisi “Gönderge bağıntısının ya da anlamın yer değiştirmesi”ni konu edinir. Üçüncü grupta ise Kelime ile konuşan bireyler arasındaki kişisel bağıntının yer değiştirmesi” maddesi vardır. “L. Bloomfield de (1933: 435) pek çok anlam değişikliğinde kullanım sıklığındaki artış ve düşüşün rol oynadığı kanaatindedir: Pek çok semantik değişiklikte rol oynayan faktör kullanım sıklığındaki artıştan kaynaklanan özel bir durumdur, çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, bir şeklin hemen hemen her ifadesi yeni bir durumla ortaya çıkar ve bu yeniliğin derecesi belirli ölçülere dayalı değildir. Aslında diller bu açıdan farklılaşır ve bu tam olarak semantik değişiklik çalışmalarında bizi ilgilendiren, bir şeklin yeni bir anlama yayılışıdır.” (Erol 2018: 63). “L. Bloomfield (Bloomfield 1933: 15-157;

Palmer 1981: 9) anlam değişmelerini daralma, genişleme, deyim aktarması, ad aktarması, komşuluk, abartma, bozma ve yüceltme şeklinde tasnif etmiştir. Bloomfield'in bu tasnifi de esasında Stern ve Ullmann'ın tasniflerine dayanmaktadır. Aynı anlam olayları dikkate alınmıştır. Fakat farklı bir düzen ve tanımlama seçilmiştir.” (Erol 2018: 67).

Karaağaç (2013: 32-62), anlam değişmeleri ile ilgili olarak önce, değişme nedenleri üzerinde durmuş daha sonra anlam değişme yolları ile ilgili bir tasnif ortaya koymuştur. Anlam değişmelerinin nedenlerini, yer, zaman ve eksik öğrenme başlıkları ile üç gruba ayırmıştır. Anlam değişme yollarını düz ve yan anlam ana başlıklarının altında değerlendirmiş ve yan anlamın alt dallarını sıralayarak bir çok madde başı ele almıştır. Yan anlamı kendi içerisinde *benzerlik ilişkisine dayalı öğretilmeli anlam, komşuluk ilişkisine dayalı öğretilmeli anlam ve kültürel ve kurgusal bir ilişkiye dayalı öğretilmeli anlam* olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Üçüncü ve son yan anlam türünü ise; Anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, tabu söz, eksiltme, abartma, meslek dili, argo, özel ad ve terimlerin genelleştirilmesi, dil bilgiselleşme ve telmih başlıklarına ayırarak ele almıştır.

Anlam konusu üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, anlam olayları ile ilgili genel tanımlar yapılabilir. Anlam değişmelerine etki eden ve genel kabul gören anlam olaylarına yönelik şu tanımları yapabiliriz:

Anlam iyileşmesi: Anlam iyileşmesi, kötü anlam taşıyan bir kelimenin, iyi bir anlam taşımaya başlaması olayıdır. Yani göstergenin önceden taşıdığı anlamda bir iyileşme olması durumudur.

Anlam kötüleşmesi: Anlam iyileşmesinin tam tersi olarak tanımlanabilir. İyi bir anlama sahip olan bir sözcüğün, kötü veya kötüye doğru giden, bir anlam kazanmasıdır. Anlam kötüleşmesi, alıntılarda ve totemistik devirlerde fazlaca görülen anlam olaylarından biri olmuştur. Örtmecelerin arkasında da bu kötüleşme olayları vardır. Önyargılar da pek çok kelimenin anlamının kötüleşmesinde rol oynamıştır.

Anlam daralması: Anlam daralması, önceden içerisinde birden çok anlam barındıran bir kelimenin, zamanla bu anlamlarından birini ya da birkaçını kaybetmesi olayıdır. **Özelleşme:** Özelleşme, anlam daralmasının bir çeşidi olarak kabul edilir. Anlamlı herhangi bir birimin içeriğinin, daha genel bir kapsamdan daha dar bir kapsama geçmesiyle oluşan bir anlam olayıdır.

Anlam genişlemesi: Anlam genişlemesi, anlam daralması olayının tersi olarak düşünülebilir. Bir kelimenin karşıladığı anlam sayısının artması, o kelimenin anlam alanının genişlemesi anlamına gelir. Genelleşme ve mecazlaşma olarak ikiye ayrılır. **Genelleşme:** Genelleşme, anlam genişlemesinin bir alt türü olarak kabul edilen bir kavramdır. Bu kavramla ilgili olarak kesin yargılara ulaşılamasa da kimi dilciler tarafından varlığı kabul edilmiş ve anlam genişlemesiyle olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bir özel adın, bir tür adına ya da bir sığata dönüşmesiyle genel bir anlam

taşımaya başlaması durumuna genelleşme denir. **Mecazlaşma:** Mecazlaşma, bir kelimenin ya da bir kavramın, genel kabul gören anlamının dışında başka bir anlama gelecek şekilde kullanılması olayıdır. Bunda kimi zaman benzetmenin etkisinin olduğu da görülmektedir. Anlam bilimcilerin üzerinde durduğu önemli konulardan biri olan mecazlaşma olayı, benzetmenin dışında çeşitli etkenlere de bağlanmaktadır. Mecazlaşma, bir dilin ne kadar zengin bir dil olduğunu gösteren anlam olaylarından biridir. Bir dilde, mecaz anlam ve anlatım içeren öge ne kadar çoksa, o dil, o derece zengin bir dil demektir.

Başka anlama geçiş/Anlam kayması: Bir kelimenin, önceden taşıdığı anlamdan farklı bir anlam taşımaya başlaması olayıdır. Bu anlam olayının oluşmasında, somutlaştırma, aktarma, benzetme gibi olayların etkisi büyüktür. Başka anlama geçiş yani anlam kayması olayı, üç gruba ayrılarak incelenmiştir. Yakın anlama geçiş, uzak anlama geçiş ve zıt anlama geçiş başlıkları altında değerlendirilen anlam kayması olayının en önemli özelliği, bu anlam olayının çok uzun yıllar içinde gerçekleşmesidir.

Bütün bu bilgiler dahilinde, anlam, anlam değişimleri ve anlam olayları üzerine çalışma yapan araştırmacıların eserlerinden, bitkilerle ilgili olan kısımlar derlenmiş ve alfabetik sıraya göre aktarılmıştır. Sadece bir kısmına yer verebildiğimiz bu materyallerden bile bitki adları ile anlam ilişkisinin ne denli yakın olduğunu anlamaktayız. Ayrıca bitki adlarında meydana gelen anlam olaylarından (özellikle anlam genişlemesi ve anlam daralması) ve anlam değişimlerinden de ne kadar zengin bir söz ve anlam varlığına sahip olduğumuz anlaşılmaktadır. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta ise; bir kelime ne kadar eski ise günümüze gelene dek o kadar çok anlam olayı geçirerek anlam değişimine uğrar. “*erik*” maddesi bu görüşü destekleyen maddelerden biridir. Erik adı ile ulaşabildiğimiz diğer bitki adları ve onların geçirdikleri anlam olayları ile anlam değişimleri şu şekildedir:

adruk-ayruk-ayrık: “*Clauson'un (1972: 65) açıklamaları şöyledir: “adır-‘tan türemiş edilgen isim; krş. Adrık; temelde “bölünmüş ayrılmış”, bundan genellikle “farklı, başka” ve özellikle “-den farklı, (diğerlerinden) üstün” anlamlarına geliyor (Erol 2018: 134). Sonra kelime “ayrık” otu ifadesiyle yeni bir anlam daha kazanıyor. Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabani bir bitki.” (Türkçe Sözlük 2005: 163). “Ziraatla uğraşan çiftçilerin yakından tanıdığı ayrık otu, kökü toprağın derinliklerine inebilen, aynı zamanda çok geniş bir alana kanca atarak yayılan yabani bir bitkidir. Mahsullerin köklerini sarıp, büyümesini engelleyen bu ot; tarladan kolay kolay temizlenemediğinden, çiftçiler için sıkıntı verici, zararlı bir ottur. Şekil itibariyle bir gövdeden, ayrı ayrı kök salarak toprağın altında farklı yönlere doğru gelişir.” (Özkan 2012: 71).*

Bütün bu bilgiler dâhilinde ayrık kelimesinin bir ot, bir bitki anlamı kazanarak anlam genişlemesine uğradığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte “ayrık otu” tabirinin kalıplaşarak birtakım insanlar için de kullanıldığı

görülmektedir. Bu otun çeşitli bitkilere sarılarak onların büyümesine engel olması özelliği ile bir benzetme ilgisi kurularak çevresindekilere zarar veren insanlar için de aynı kelime kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, kelime mecazlaşarak anlam genişlemesine uğramış ve dil içerisinde kalıplaşarak yeni bir anlamla daha kendisine yer bulmuştur.

ahlat: “Kamus-ı Türkî’de 2, Türkçe Sözlük’te 3 anlamı vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→2, 2→1 şeklindedir. 2→1: Türkçe Sözlük’te “gülgillerden, kendi kendine yetişen, üzerine armut aşılana, yaban armudu, dağ armudu (pirus piraster)” anlambirimcilerinin eklenmesi ile eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 3. anlamın “argo. kaba adam, yol iz bilmez kimse” argolaşmasıyla sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 36).

İki kaynakta da başta benzer anlamlar içeren bu kelime sonrasında bazı ayrıntılar verilerek anlamını genişletmiştir. Sonrasında dil içerisinde başlı başına bir konu olan argo konusuna dahil olabilecek bir anlam daha kazanmıştır. Yani ilk etapta aynı doğrultuda bir anlam genişlemesi söz konusuken sonrasında farklı bir doğrultuda mecaz bir anlam kazanarak değişmeye uğramıştır. Kazandığı argo anlamın kazanılmasında “**yabani** bir armut türü” tanımındaki “**yabani**” kelimesinin bir etkisinin olması da muhtemeldir.

ahç: “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlamı vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1 şeklindedir. 1→1: Kamus-ı Türkî’de “akdiken” anlambirimciğinin eksilmesi ile eşleşmede anlam daralması olmuştur. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 2. anlamın “bu ağacın mayhoş yemişi” söz eksiltme yoluyla yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 39).

En başta akdiken kelimesinin çıkarılmasıyla anlam daralması meydana gelmiş olsa da sonrasında bir anlam genişlemesi söz konudur. Bir bitki ve yemiş anlamından, bitki ve yemiş anlamları ayrı ayrı verilerek anlam genişlemesi meydana gelmiştir. Türkçe Sözlük’te yemişi olan pek çok bitki için bu durumun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bitkinin kendisi, ilk anlam olarak verilip, ait olduğu familya, dış görünüş ve yetiştiği yer anlatılırken, ikinci anlam olarak aynı bitkinin verdiği yemişten ve yemişin tadından bahsedildiğine sıkça rastlanır.

andız: “Kamus-ı Türkî’de 2, Türkçe Sözlük’te 3 anlamı vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1, 2→3 şeklindedir. 1→1: Türkçe Sözlük’e “yaprakları dikenli olan” anlambirimciğinin eklenmesi ile eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. 2→3: Türkçe Sözlük’e “otun kökü” anlambirimciğinin eklenmesi ile eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Anlam değişimleri; Türkçe

Sözlük'te 2. anlamın "servi ağacı" halk ağzına geçmesi ile sözlükbirimde anlam genişlemesi oluşmuştur. Türkçe Sözlük'te 2. anlamın halk ağzına geçtiği belirtilmemiştir." (Küçük 2012: 41).

Verilen anlamların birinde bitkinin "dikenli" oluşu diğerindeyse "ot kökü" olması vurgulanmıştır. Bu farklı ifadelerin eklenmesiyle anlam genişlemesine uğrayan kelime, servi anlamıyla ayrı bir madde başı olarak anlamını genişletmiştir. Halk ağızlarında bitkilerin adlandırılması konusunda birtakım benzerliklerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla da kazanılan bu yeni anlamın bu benzerlik neticesinde kazanılmış olabileceğini göz önünde tutmak gerekir.

ardıç: *"Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak karayemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık." (Türkçe Sözlük, 2005: 116). "Ardıç, bütün Türk dünyasında tanınan, saygı duyulan, tanrı tarafından dikildiğine inanılan kutlu ağaçlardandır. Orta Asya'da "arça", "arçın" olarak da adlandırılan ardıç; temizliğin ve kutsallığın en önemli sembolüdür. Ateşle yapılan temizliği ve kötü ruhların kovulmasını ifade eden ardıçtan; şeytana, kötü ruhlara, insanlara ve hayvanlara gelen hastalıklara karşı tütsü yapılarak istifade edilir." (Ergun 2004: 224-226; Özkan 2012: 7).*

Türkçe Sözlük'te yer alan genel bir bitki anlamı tanımının yanı sıra halk inanışları içerisinde kazandığı yeni bir anlam söz konusudur. Bu inanışlar neticesinde ardıç bitkisine atfedilen temizlik ve kutsallık sembolü olma özelliğine her ne kadar sözlük bağlamında rastlanılmamış olsa da sosyal açıdan anlamını genişletmiştir. Bu inanışların çok eski zamanlardan beri varlığını sürdüren inanışlar olması sebebiyle de günümüzde dahi bazı bitkilerin aynı bağlamda yani temizlik, kutsallık hatta güzel enerji verme gibi amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla da bu amaçla kullanılan bitkilere de böyle anlamlar yüklenmektedir.

azğan: *"Kelimenin anlamındaki gelişmeyi Clauson (1972: 283) şöyle açıklamıştır: "az- 'tan daimî hareketin adı; asıl anlam "daimî olarak yanlış yolda giden", fakat pratikte normal olarak bir çalı ismi olarak kullanılıyor "yabanî gül, yabanî çalı" vb.". 11. yy.'a has olan bu kelimedeki anlam olayı dikkat çekicidir. Burada doğaya aktarma söz konusudur. Bu aktarma sonucunda bir anlam genişlemesi, hatta yakın anlama geçiş meydana gelmiştir. Divanü Lugati't-Türk: Kuş burnu, yaban gülü; ağaçların en kötüsü olup gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaççık, küpe gibi meyvaları olur. Kutadgu Bilig: Yaban çiçeği." (Erol 2018: 171).*

Az- fiilinden türediği açıklanan bu bitki adı, yabani gül, yaban gülü gibi anlamlar kazanmıştır. Bu anlamları kazanmasında ve bu fiille bağlantısının olmasında iki etken olabileceği akla gelmektedir. Bunlardan

birincisi, türediği fiilin taşıdığı anlamlara paralel olarak çok çabuk büyüyen ve etrafa yayılan bir bitki olması olabilir. Diğeri ise, kendi kendine bitmesi, çiçeklerinin de güle benzemesi ve gül gibi dikenli olması durumu söz konusu olabilir. Ad ve anlam ilişkisi dikkate alınarak ortaya konulan bu olası ihtimaller kelimenin her durumda da anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir.

başak: “Clauson’un “1 baş’ın küçültme şekli; asıl anlam ‘küçük baş’, ilk önce spesifik olarak ‘ok ucu’, daha sonra ‘buğday başağı’ vs.” şeklindeki açıklamaları kelimenin bir anlam genişlemesi hadisesi geçirdiğini göstermektedir (Clauson 1972: 378; Erol 2018: 184). Kelimenin yapı ve anlam gelişimini H. Eren şöyle açıklamaktadır: “başak: ‘arpa, buğday gibi ekinlerin, tanelerini taşıyan başı’. ‘Anadolu ağzlarında tarlalarda kalmış veya dökülmüş başak’ olarak da kullanılır. Orta Türkçede başak ‘okun veya kargının ucuna geçirilen demir, temren’ olarak geçer. Sonraki dönemlerde ‘ekin başı, başak’ anlamını almıştır (Eren 1999: 43; Erol 2018: 184). Divanü Lugati’t-Türk: Okun ve mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı. Türkçe Sözlük: **başak (I):** Ürün toplandıktan sonra dal ve sap üzerinde kalmış olan artıklar. **başak (II):** Okun ucundaki sivri demir, temren.” (Erol 2018: 184). “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1 şeklindedir. 1→1: Türkçe Sözlük’e “arpa, yulaf, buğday vb.” anlambirimciğinin eklenmesiyle eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 2. anlamın “tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış ürün” halk ağzına geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 53).

Öncelikli olarak kelimenin taşıdığı ilk anlam olan “ok ucu” anlamı muhtemelen daha sonra uçlarının sivri olması benzerliği neticesinde “arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı” anlamını kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Fakat geçen yıllar neticesinde kelimenin taşıdığı ilk anlam unulmuştur. Türkçe Sözlük’te sadece kılçıklı baş, tarla ürünü ve bir burç adı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla da “ilk anlamı unutulurken anlam daralmasına uğrayan kelime, tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün” anlamı ile bir yan anlam kazanmıştır. Bir burca ad olarak da farklı bir anlam kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır.

bostan: “Kamus-ı Türkî’de 2, Türkçe Sözlük’te 3 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1, 2→3 şeklindedir. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 2. anlamın “kavun, karpuz bahçesi” ad aktarması [parça-bütün] yoluyla yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 60).

Türkçe Sözlük, sebze bahçesi, kavun ve karpuz verilecek ortak ad ve kavun, karpuz bahçesi anlamlarını vermiş. İkinci ve üçüncü anlamlar birbirine yakın anlam taşıyıp, tıpkı bitkiye ayrı anlam, yemişine ayrı anlam verilmesi durumu gibi bir durum söz konusu olmuştur. Sonuç olarak iki anlam taşıyan bir sözcüğün taşıdığı anlam sayısı üçe çıkarak kelime anlam genişlemesine uğramıştır. Bunu anlam genişlemesi içerisinde bir genelleşme olarak nitelendirebiliriz.

boy: “Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde ‘boya, renk’ olarak geçen bu kelimenin anlamı daha sonraki yüzyıllarda ‘poy otu, çemen otu’dur. Belki de başlangıçta ‘boya, renk’ anlamına gelen bu kelime zamanla adı olduğu otun boya çıkarıcı özelliği olması ve bu özelliğinden dolayı bir yiyecekte, çemende kullanılmasından dolayı yeni bir nesneye ad olmuştur. Clauson da (1972: 384) kelimenin anlamını ‘çemen’ olarak vermiştir. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü: Boya, renk. Divanü Lugati’t-Türk: Yenilen bir ot, poy otu (Oğuzca). Türkçe Sözlük: Tohumu pastırma çemeninin yapılımasında kullanılan bir bitki.” (Erol 2018: 741).

Yakın anlamlı olarak niteleyemsek de iki anlam arasında bir ilgi olduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çok genel bir anlam taşıyan boya/renk kavramı, birtakım ses ve anlam olayları geçirerek bir bitkiye ad olmuştur. Bitkinin “boya çıkarıcı bir bitki” olarak anlandırılması sebebiyle bu adı aldığı muhtemeldir. Yine aynı bitki, çemende kullanıldığı için “**çemen otu**” adıyla da bilinmektedir. Dolayısıyla kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

buğday: “Buğday.(III, 240-6). Tarıg, darı, budgay ve Oğuzlar arasında aşlık da denilen buğday Türk mutfak kültürünün vazgeçilmez ürünlerinden biridir. Buğdaydan yapılan yemek adları da oldukça fazladır. Bunun dışında buğdayın ekmeğin ham maddesi olduğu da unutulmamalıdır.” (Yılmaz 2006: 91-92). “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1 şeklindedir. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 2. anlamın “bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi” ad aktarması yoluyla [bütün-parça] yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 62).

Bitki-yemiş ilişkisi gibi bitki ve onun öğütülerek elde edilen tanesi ayrı ayrı anlamlar olarak değerlendirilmiştir. Birbirleriyle yakın anlamlı olan ve buğday kelimesinin anlamı karşılığında verilen bu iki anlam, anlam genişlemesiyle meydana gelmiştir. Ayrıca anlam genişlemesi sonrası genelleşerek dil içerisinde kendisine yer edinmiştir.

burçak: “Burçak. (I, 466-7).Günümüzdeki anlamının yanı sıra “burçak” sözcüğü benzetme ilgisi kurularak ter taneleri için de kullanılmıştır. Bu benzetmede ter

*tanelerinin burçak tanelerine olan benzerliği esastır.” (Yılmaz 2006: 93). “Bahaeddin Ögel’e (1991b: 169) göre kelime başlangıçta, Uygur Türklerinde baklagillerin hepsi için kullanılan bir kelime idi. Daha sonra 11. yy.da daha çok “fasülye” için kullanılmaya başlandı. Ögel’in bu sözlerine biz de katılıyoruz. Kelime Clauson’un da (1972: 357) belirttiği gibi burmak “güzel kokmak”tan türemiş “güzel kokulu şey” anlamında genel bir anlama sahipken, biraz özelleşerek “baklagiller türünden şeyler” ve ardından biraz daha özelleşerek “fasülye” ve bazen de “bezelye” gibi bitkiler için kullanılmıştır. Ardından mecazî bir anlam kazanmış ve “dolu tanesi, ter tomurcuğu” gibi anlamlara gelmiştir. Kelimenin Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımı için Ögel (1991b: 169) şu ifadeyi kullanıyor: “Burçak sözünün eski Anadolu terminolojisinde yalnızca “vicia sativa” için söylendiği de bir gerçek idi” Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü: Bezelye, burçak **özelleşme** yoluyla anlam daralmasına uğramıştır.”(Erol 2018: 114).*

Benzer bir daralma örneği, ileride erik başlığında da karşımıza çıkacaktır. Genel itibariyle adlandırma açısından değerlendirdiğimizde aralarında herhangi bir benzerlik/ortaklık ilişkisi bulunan bitkilere aynı genel adların verildiğini söyleyebiliriz. Daha sonrasında ise, aralarındaki bazı farklılıklar göz önüne alınarak her biri başlı başına değerlendirilmiş ve ayrı ayrı adlar ve taşıdıkları özellikleri de içeren farklı anlamlara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla genel bir anlam altında toplanan bitkiler ayrı ayrı özelleşerek o genel anlamlarını kaybetmiş ve anlam daralmasına uğramıştır. Burçak kelimesinin anlam açısından geçirdiği olaylar da bu şekilde olmuştur. Kazandığı mecaz anlam ise anlam genişlemesi içerisinde mecazlaşma olarak değerlendirilebilir.

elma-alma-almıla: “Kamus-ı Türki’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→2 şeklindedir. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 1. anlamın “güllüklere çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç” söz eksiltme yoluyla yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 40). “1.Güllüklere çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç. 2. Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, kokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi (Türkçe Sözlük 2005: 629). Divanü Lûgat-it-Türk’te “alma- almıla” (Atalay C.III, 2006: 272) şeklinde geçen elma, bütün Türk dünyası ve hatta komşu ülkelerde de aynı adla bilinmektedir. Elma, M.Ö. yaklaşık 6000 yılından bu yana Anadolu’da bulunmaktadır. Çatal Höyük kazılarında ilk tür olan yaban elmasının çekirdeklerine rastlanmıştır (Naskali 2008: 2) Dünyada ise yaklaşık 6000 ila 6500 çeşidinin var olduğu ve bunlardan 460 türünün Anadolu’da yetiştirildiği söylenmektedir.”

(Şimşek 2008: 194; Özkan 2012: 37-38). “Türkçe Sözlük’te elma, “Yurdumuzun her yanında yetişen, kabuğu parlak, sert, kırmızıdan yeşile kadar tüylü renkte, kokusu hoş, tadı ekşi ya da tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli bir meyvedir.” (Türkçe Sözlük 1974:267) şeklinde tanımlanmaktadır. Kaynaklarda sengeç, senkeç adı verilen küçük, akı ve kırmızısı olan tatlı bir elmadan (Ögel 1991) söz edilmesi; Orta Asya’da Almalı adlı bir şehrin bulunması; ayrıca Alma-Ata gibi bir evliya makamının varlığı (Ögel 1995: 474); Manas Destanı’nda Manas öldükten sonra karısının, babası Kara-Han’ın ülkesine giderken Elmalı dağ (Ögel 1995: 336) adlı bir yere ulaşması, Manas’ın kahramanı Kanıkey’in baba yurdunda yetişen elmaları “O yerin elmaları, Malakaçka inek memesi” gibi (Yıldız 1995: 476) diye betimleyerek iriliğiyle övmesi elmanın kültürümüzdeki yerinin izleridir. Dilimize şekliyle misket, ferik, hüryemez; tadıyla acı, ekşi, mayhoş, tatlı; rengiyle al, ak, kızıl, sarı, yeşil; memleketiyle Amasyalı, Niğdeli, Gümüşhaneli olan elma Türkçenin somutlama gücüyle adlandırılmakta ve tanımlanmaktadır. Halk kültürünün hemen her alanında elma, olağan ve olağanüstü yanıyla ele alınmış bir meyvedir. Elma Anadolu’da bolluk, bereket, üreme simgesidir. Sağaltma ve iletişim sembolüdür.” (Altun 2008: 262-263).

Türkçe Sözlük’te öncelikli olarak bitki anlamı verilmiş, ikinci anlam olarak da bunu yan anlam olarak da nitelendirebileceğimiz ilk anlamda bahsedilen bitkinin meyvesi şeklinde bir açıklamaya gidilmiştir. Anlam genişlemesi meydana gelen bu bitki adının bu anlamları dışında kazandığı başka anlamlar da vardır. Her ne kadar yazıya geçip bir sözlükte madde başı olmasa da çeşitli inanç ve inanışlarda elmanın bazı kavramları temsil ettiğini söyleyebiliriz. Kimi inanışlarda yasak meyve olarak tanımlanmıştır. Bazılarında ise, üreme eylemini temsil ettiği dolayısıyla da bolluk ve bereketle de özdeşleştirildiği görülmektedir.

eşlik: “eş ‘yanak’tan türemiş somut anlamda isimdir. Divanü Lugati’t-Türk’de “kırmızı allık” anlamıyla kayıtlıdır. Türkçe Sözlük’te ‘boyacılıkta kullanılan kökü kırmızı bir ot’ anlamıyla kayıtlı olması yakın anlama geçiş yaptığını gösterir: Divanü Lugati’t-Türk: Kadınların yanaklarına sürdükleri allık. Türkçe Sözlük: Boyacılıkta kullanılan kökü kırmızı bir ot.” (Erol 2018: 742).

Kırmızı renk ortaklığının bulunduğu bir anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu ortaklık neticesinde bir yan anlamın kazanıldığını söyleyebiliriz. Birinde yanağı kırmızıya boyamak için kullanılan bir malzemedan bahsedilirken, diğerinde boyacılıkta kullanılan kökü kırmızı bir ot şeklinde bahsediliyor. Herhangi bir yeri ya da bir şeyi

kırmızı renge boyamak ortaklığı, başka kelimelerin de ilavesiyle birlikte, yeni bir anlam daha kazanmıştır.

erik-erük: “Şeftali, kaysı, erik gibi meyvelere verilen genel bir addir; araları bir sıfatla ayrılır:

“tülüg erük = şeftali

“sarığ erük = kaysı, zerdali

“kara erük = erik” (I, 69-17). Bir göstergenin “gösterilen” yönü eskiye göre daralır, bir başka deyişle, sözcük, eskiden anlattığı nesnenin bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelirse buna anlam daralması adı verilir.” (Aksan 1995: 337). “Türkçede anlam daralmasının bir örneği de “erük (erik)” sözcüğüdür.

“Erük (erik)” sözcüğü eskiden şeftali, kaysı, erik gibi meyvelerin genel adyken günümüzde sadece erik meyvesinin adı olarak kullanılmaktadır. Bugün Anadolu’nun bazı yörelerinde kaysı için “erük” sözcüğünün kullanılmaya devam ettiğini de görmekteyiz.” (TDK C. V, 1993: 1778; Yılmaz 2006: 50).

“1. (<ET erük “meyve, yemiş”). 2. [Anlam daralmasına dayalı kültürel ilişkiyle eğretileme]: Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (*Prunus domestica*). 2. [Anlam daralmasına dayalı kültürel ilişkiyle eğretileme]: Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli meyvesi.” (Karaağaç 2015: 350).

Kelime her ne kadar önüne aldığı bazı sıfatlarla birlikte farklı meyvelerin adı olmuş olsa da genel olarak hepsi erik kelimesinin çatısı altında toplanmıştır. Belli benzerlikler (özellikle şekil) açısından bu şekilde değerlendirilen meyveler daha sonra aralarındaki farklar neticesinde ve dil içerisine giren Farsça unsurların da etkisiyle, sarı erik = kaysı (Far.); tüylü erik = şeftali (Far.) isimlerini aldı ve kendi anlamlarını bu adlar altında oluşturdular. Dolayısıyla da daha önce anlam açısından kaysı ve şeftaliyi de içerisine alan erik kelimesinin anlamı daralarak sadece erik meyvesini karşılamaya başladı. Böylelikle de kelime anlam daralmasına uğramış oldu.

findık: “Kamus-ı Türki’de 1, Türkçe Sözlük’te 3 anlamı vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1, 1→2 şeklindedir. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 1. “kayngillerden, kuzey yarım kürenin ılık yerlerinde ve yurdumuzun genellikle Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen, boyu 6-7 m, yaygın tepeli bir ağaççık (*corylus avellana*)” ve 2. anlamın “bu ağacın sert bir kabuk içinde bulunan yağlı, nişastalı bir ürünü” Kamus-ı Türki’de 1. anlamın “maruf meyve ki katı ve sert bir kabuk içinde yuvarlak veya mustatilce bir lübbü vardır ve yabanî bostânisi olur” ile ifade edilmesi ile anlam ayrılmış; Türkçe Sözlük’te 3. anlamın “argo. hileli zar” argolaşmasıyla sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012:99).

Bu kelime için Türkçe Sözlük bitkiyi ve yemişi ayrı anlam olarak kabul etmiştir. Aralarında bir ilgi bulunduğu için yemiş anlamı yan anlam olarak değerlendirebilir. Bunu da bir anlam genişlemesi olarak düşünebiliriz. Burada değenilmesi gereken bir diğer durum da Kamus-ı Türkî’de Türkçe Sözlük’teki tanımlara ek bir ifadenin kullanılmış olmasıdır. Bu ifade de bu bitkinin türü olduğu ifadesidir. Tür ayrıntısı, anlam açısından bir artı olarak kabul edilebilir. Türkçe Sözlük’te kazandığı argo anlam ise bir anlam değişmesinin olduğunun açık bir göstergesidir. Başlı başına bir dil unsuru olan argo, kelimelere kazandırdığı yeni anlamlarla onların anlamlarının değişmesine ve genişlemesine yol açar.

gül: “Kamus-ı Türkî ’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1, 1→2 şeklindedir. Anlam değişimleri; Kamus-ı Türkî’de 1. anlamın “maruf çiçek ki küçük ve dikenli bir ağaçta olup şeklinin ve kokusunun güzelliğiyle meşhur ve beyne’ş-şu’arâ bülbülün dil-dâdesi olmakla mütevâtirdir. Pek çok envai vardır.” Türkçe Sözlük’te 1. “gülgillerin örnek bitkisi” ve 2. anlam “bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği” ile ifade edilmesiyle anlam ayrılmış sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 110-111).

Gül madde başında da daha önceki bazı bitkilerde olduğu, bitkinin familyasının verilerek genel bir tanımının yapıldığını, ikinci bir anlam olarak da bu bitkinin verdiği çiçeğe gönderme yapıldığı görülmektedir. Kamus-ı Türkî’de tek maddede verilen bu manalar Türkçe Sözlük’te iki maddede verilmiş ve birtakım kelime eklemeleriyle de birlikte anlam genişlemesi meydana gelmiştir.

ıhlamur: “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 3 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1, 1→2, 1→3 şeklindedir. Anlam değişimleri; Kamus-ı Türkî’de anlamın “kerestesi güzel cilâ almakla marangozlukta istimal olunan ve çiçeği haşlanıp terlemek için içilen maruf bir ağaç ki çiçeği güzel kokar, şecer-i zîzîfün”, Türkçe Sözlük’te 1. “ıhlamurgillerden, kerestesi beğenilen, büyük bir gölge ağacı”, 2. “bu ağacın güzel kokulu çiçeği” ve 3. anlam “bu çiçeğin kurutulup kaynatılması ile elde edilen içecek” ile ifade edilmesiyle anlam ayrılmış sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 122).

ıhlamur kelimesi için Kamus-ı Türkî’de tek anlam verilmiş. Türkçe Sözlük’te de bu tek anlam üç maddeye bölünmüştür. Ağaç, ağacın çiçeği ve bu çiçekten yapılan içecek şeklinde. Dolayısıyla her bir madde kendi kelime ilaveleriyle de birlikte anlam genişlemesi meydana getirmiştir. Bu durum Türkçe Sözlük’te sık karşılaşılan bir durumdur. Özellikle de tek bir bitkiye ait olan bir tanım, onun yemişi, tohumu, çiçeği vb. kısımlarıyla birlikte ikinci bazen de üçüncü bir anlam kazanır. Birbirleriyle anlam ilişkisi

bulunmasından dolayı da kazanılan anlamlar yan anlam olarak değerlendirilmektedir.

ısırgan-ısırgın: “Isırgangillerden, her tarafı sert tüylerle kaplı, tüyleri kırıldığında karınca asidi denilen çok kaşındırıcı bir madde çıkaran bir ot.” (Türkçe Sözlük 2005: 915). “Türkçe’de ısırgan kelimesindeki “ısırmak”; dokunarak teni acıtmak veya kaşındırmak, dalamak anlamındadır (Gülensoy 2007: 419). Anadolu’nun hemen her bölgesinde yetişen ısırgan bitkisi gerçekten de vücutla teması hâlinde, kaşındırıp yakarak tahrişe sebep olur.” (Özkan 2012: 19-20). “Her iki sözlükte de birer anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1 şeklindedir. 1→1: Kamus-ı Türkî’deki “hararet kabarcığı” anlambirimciğinin eksilmesi ile eşleşmede anlam daralması olmuştur.” (Küçük 2012: 122).

Isır- fiiliyle bağlantılı olarak türetilen bu kelime, gerek fiilin içerdiği anlam gerekse bitkinin gösterdiği etki açısından ele alınarak adlandırılmış ve anamlandırılmıştır. İki sözlükte de tek anlam verilen ısırgan bitkisi için, Türkçe Sözlük’te Kamus-ı Türkî’de var olan bir niteliğin yer almaması anlamın daralmasına sebep olmuştur. Bu şekilde kelime/anlambirimcik eksikliğinden kaynaklı anlam daralmaları da sık karşılaşılan durumlardan biridir. Özellikle kıyaslanan eserlerde tamlamalar ve alıntılar çok olduğunda bu durum daha net bir şekilde görülmektedir.

incir-encir: “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→2 şeklindedir. 1→2: Kamus-ı Türkî’de “tîn ki patlıcan, kavak, lop inciri gibi envai vardır” anlambirimciğinin eksilmesi ile eşleşmede anlam daralması, Türkçe Sözlük’e “yaş ve kuru olarak yenilen etli, tatlı yemişi” anlambirimciğinin eklenmesi ile eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Türkçe Sözlük’te “ballıdarı” eş anlamlı sözcüktür. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 1. anlamın “dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç” söz eksiltme yoluyla yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 127) “1. Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç (Ficus carica). 2. Bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı yemişi, ballıdarı. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu’da, incir kültürü çok eski çağlara dayanır. Yaprığı erkekliği, meyvesi dişliliği, sapından çıkan sütü ise doğurganlığı temsil eden incir, âdeta bir bereket sembolüdür (Gezgin, 2010:105) Kutsal kitaplarda da yer verilmiş olmasına bakılırsa meyvelerin en eskisi sayılabilir.” (Özkan 2012: 39).

İncir kelimesiyle ilgili olarak benzer anlamların verildiği ve kelime bazında ilavelerle anlam genişlemesine uğradığını söyleyebiliriz. Ancak, bu kelimenin halk inanç ve inanışlarına göre kazandığı başka anlamlar da mevcuttur. Kaynaklardan ulaşılan bilgiler doğrultusunda, incirin kendisinin yanında sütünün, yaprağının ve meyvesinin bile ayrı ayrı anlamları sembolize etmesi, kelimenin anlam zenginliğini ortaya çıkarmaktadır. İnsana ait birçok özellik incirin yaprağına, meyvesine, sapına atfedilmiş, bütün olarak bakıldığında da bu bitkinin tamamına “bereket” anlamı atfedilmiştir. Varlığı çok eski ve köklü olarak kabul edilen incir kelimesinin bir “eş anlamlı” karşılığının olması da bunun bir göstergesidir.

karamuk: “İlk defa Kaşgarlı’da karşımıza çıkan bu kelimenin anlamı çeşitli benzetmelerle genişlemiştir. Kelimeyi kara’dan türemiş isim olarak gösteren Clauson (1972: 660) orijinal anlamının “burçak, darı tanesi” vb. olduğunu söylemiş ve Çağatay Türkçesi için şu anlamları sıralamıştır: “(1) ‘ekşi çilek gibi kırmızı renkli bir meyve’, (2) ‘buğdayda ortaya çıkan siyah tohum’ (3) mecazî ‘çocuklarda ortaya çıkan tehlikeli siyah noktalar.’. Kelimenin Osmanlı Türkçesindeki anlamları da şöyle verilmiştir: “karamuk: (1) burçak, (2) yabani erik, (3) sivilce, döküntü. Bütün bunlar kelimedede **mecazlaşma** yoluyla anlam genişlemesi olduğunu göstermektedir.” (Erol 2018: 673-674).

Karamuk kelimesinin meyve anlamından ziyade siyah tohum anlamı, anlam genişlemesi açısından değerlendirilebilir. Burada “siyah tohum” ile “sivilce, döküntü” anlamları arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bu benzerlik ilişkisi kurulurken ise mecaz bir anlatım yolu tercih edilmiş ve dolayısıyla bu yolla bir anlam genişlemesi meydana gelmiştir.

kayın: “Kayıngillerin örnek bitkisi olan, 30-40 m boyunda, 2 m çapında, kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı (Türkçe Sözlük 2005: 1115). Ashına çeken şeyler için kullanılan “Kayına katılık, söğüde tazelik yakışır” (Atalay C.I, 2006: 356) savı günümüze kadar gelen kayın kelimesi, Divanü Lûgat-it- Türk’te “kadhıñ” ya da “kayınğ” şekliyle geçmektedir (Atalay C.IV, 2006: 248). Tanrının ağacı olarak bilinen kayın, Türk kültürünün en önemli ağacıdır. Tanrı kutunu taşıdığı için, bütün iyi ve koruyucu ruhların yeryüzüne inme yoludur. Bu yüzden de yetiştiği yerlerde insanlara ferahlık, mutluluk vererek, iyiliğe yönlendirir.” (Ergun 2004: 196; Özkan 2012: 14-15).

Kayın kelimesinin anlam genişlemesine uğradığını halk kültürü içerisinde taşıdığı anlam neticesinde söyleyebiliriz. “Tanrının ağacı” olarak tanımlanması ve çeşitli kutsal değerler atfedilmesi kelimenin ağaç anlamının yanında yakın bir yan anlam kazandığını ifade edebiliriz. Kazandığı kutsiyetle birlikte başta Türkler olmak üzere, Yakutlar, Altaylar, Tatarlar,

Slavlar için de önemli bir ağaç olarak kabul edilir. Şaman inanisında da bu ağaca atfedilen çok fazla anlam vardır. En fazla kabul gören düşünce ise, ağacın tanrısal bir gücü olduğu düşüncesidir. Kelime, gerek halk inanç ve inanışları gerek de mitolojik açıdan birçok anlama ev sahipliği yapmaktadır.

kimyon: “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 2 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri; 1→1 şeklindedir. 1→1: Kamus-ı Türkî’de “tohum” anlambirimciğinin eksilmesi ile eşleşmede anlam daralması; Türkçe Sözlük’e “Maydonozgillerden”, “50cm kadar yükseklikte”, “beyaz ya da pembe çiçekli”, “bir yıllık”, “güzel kokulu” ve “otsu” anlambirimciklerinin eklenmesi ile eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Anlam değişimleri; Türkçe Sözlük’te 2. anlamın “bu bitkinin tohumundan elde edilen ve baharat olarak kullanılan bir toz” ad aktarması [parça-bütün] yoluyla yakın anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Küçük 2012: 154).

Bitkinin kendisi ile tohumu ve tohumundan elde edilen baharat ayrı ayrı anlamlar olarak verilmiştir. Dolayısıyla yakın anlamlı bir yan anlam kazanılmış ve kelime anlam genişlemesine uğramıştır. Türkçe Sözlük’te bu yan anlamın oluşmasında etkili olan “tohum” ibaresi Kamus-ı Türkî’de yer almadığı için orada da bir daralma söz konusu olmuştur.

lahana: “Her iki sözlükte de birer anlam vardır. Anlam eşleşmeleri, 1→1 şeklindedir. 1→1: Kamus-ı Türkî’deki “etle pişer” ve “dolması ve turşu ve salatası yapılır” anlambirimciklerinin eksilmesiyle anlam daralması; Türkçe Sözlük’e “turpgillerden”, “güz ve kış sebzesi” ve “birçok türü olan” anlambirimciklerinin eklenmesiyle eşleşmede anlam genişlemesi olmuştur. Türkçe Sözlük’teki “kapuska” eş anlamlı sözcüktür.” (Oğuz 2011: 39).

İki sözlükte de çeşitli şekillerde yapılabilen “yemek” açısından değerlendirilen bir bitki anlamı olarak yer almıştır. Anlambirimciklerin durumuna göre karşılaştırmalarda daralmalar ve genişlemeler mevcuttur. Bu konuda değinilmesi gereken şeylerden biri eş anlamlısı olarak “kapuska” kelimesinin verilmesidir. Ancak kapuska kelimesi başlı başına sadece lahana kelimesini karşılamaz. Rusçadan dilimize giren bu kelime anlam değişmesine uğrayarak yine lahanayla bağlantılı bir yan anlam kazanmıştır. O da “etle pişirilmiş lahana yemeği” anlamıdır.

nar: “Enar. 1. Nargillerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri büyük, koyu kırmızı renkte, küçük bir ağaç. 2. Bu ağacın kırmızımtrak sarı sert bir kabukla örtülü, içinde çok sayıda kırmızımtrak, sulu taneler bulunduran yemişi.” (Türkçe Sözlük 2005: 1456). “Ateş renkli çiçeği ve şekli ile güneşi, kırmızı suyuyla yaşamı ve kanı,

taneleriyle doğurganlığı simgeleyen nar; hem şifa kaynağıdır hem de zeytin ve incir ile birlikte kutsal sayılan bir bitkidir. Türkler nar bitkisi ile Uygurlar zamanında tanışmışlardır. Uygur tıp kitaplarında “dana” adıyla geçen söz, Çin’e de Türkler yoluyla “danak” adı ile girmiştir. Bu dana sözü Orta Asya’daki “Soğd” dillerinde kullanılan dana, “tane” gibi bir sözden gelmiş olmalıdır.” (Ögel 1978: 316) “Narin taneli oluşu bu durumu açıklamaktadır. Uygur döneminde ziraat de gelişmiş olduğundan nar yalnız adı ile değil yetiştirme yöntemiyle de bilinmektedir. Uygurlar zamanında “açık nara” (ekşi nar) vb. çeşitleri bilinen narın Anadolu’ya gelindiğinde (devediş nar, feyz narı, kara nar vb.) bu çeşitliliğin attığı görülmektedir.” (Ögel 1978: 317; Özkan 2012: 43).

Nar kelimesi, ilk anlam olarak bir ağaç adı olarak geçer. İkinci, yan anlam olarak da bu ağacın meyvesi şeklinde tanımlanır. Narın tıpkı incir maddesinde olduğu gibi halk inanç ve inanışlarına bağlı olarak kazandığı birtakım anlamlar vardır. Tıpkı incirin sütünün doğurganlığı temsil etmesi gibi narın taneleri de doğurganlığı temsil eder. Çiçeği ve şekli ile güneşi, suyuyla yaşamı ve kanı temsil eden bu bitki kazandığı bu kültürel anlamlarla birlikte anlamını genişletmiştir. Bunun yanında, yine bir inanışa bağlı olarak, cennetten gelen bir meyve olduğu inancı mevcuttur. Bazı kutsal kitaplarda da bu anlamı ile yer alması sebebiyle cennet meyvesi olarak da anılandırılmıştır.

tal-dal: “Kelime hakkında aşağıdaki açıklamayı yapan Clauson’un (1972: 489) görüşlerini destekleyecek kanıtlar taranan kaynaklarda ortaya çıkmıştır. Buna göre kelime başlangıçta “dal” anlamının yanında “söğüt ağacı” anlamına da sahiptir. Ancak bu anlam daha sonra görülmemektedir (Erol 2018: 103). “En eski anlamı “dal, sürgün” imiş gibi görünüyor. Başka yerlerde bu kelime oldukça eski dönemden beri söğüt ağacı anlamına gelmektedir. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü: 1. Dal. 2. Dalak. 3. Söğüt ağacı. Türkçe Sözlük: Dal.” (Erol 2018: 104).

Bu bilgiler doğrultusunda dal kelimesiyle ilgili olarak çok eski zamanlardan beri taşıdığı “söğüt ağacı” anlamını zamanla kaybettiğini söyleyebiliriz. Böylelikle kelime anlam daralmasına uğramıştır. Türkçe Sözlük’te verilen “ağacın dallarından her biri” anlamı varlığını sürdürürken, söğüt ağacı anlamı yer almamaktadır.

tariğ-darı: “tari-‘tan türemiş isimdir. İki temel anlama sahiptir. (1) ‘ekilmiş alan’, ki tariğ tari- terkinde biraz zayıflatılmıştır. Tari-‘la neredeyse eş anlamlıdır; (2) ‘ekilen alandaki ürün’, genellikle bir çeşit tahıl.” (Clauson 1972: 537-538). “Bir tarım bitkisi olan dari’nin Türk kültürüne girişi ve ifade ettiği anlam hakkında B.

Ögel'in (1991b: 178-181) açıklamaları da şu şekildedir: "Anlaşıldığına göre bir ziraat ve kültür bitkisi olarak darının anayurdu, Çin idi. Doğu ve batı Türkleri, yiyecek bakımından "buğday kültürüne geçince, darı yalnızca çok kuzeylerde oturan yoksul Türkler ve Moğollar tarafından ana yiyecek maddesi olarak kullanılmıştı. Batı Türklerinde ise darı ekmeği, yoksulluğun sembolü olmuştu. Hatta arpa ekmeği bile öyle görülmüştü. Bugünkü Türkçemizdeki darı sözü, eski Türklerin tarı-, yani ekin ekme sözünden türemiştir. Aslında bu kökten türemiş olan eski Türklerdeki tarıg, yani darı sözünün anlamı çok daha geniştir. XI. Yüzyıldaki Oğuzların dışında kalan bütün Türkler ekin, tohum, tane, buğday, zahire gibi hububat için yalnız olarak tarıg diyorlardı. Oğuzlar ise darıyı diğer hububat çeşitlerinden ayırmışlardı. Bu sebeple Oğuzlar, tarıg sözünü yalnızca darı bitkisi ve taneleri için söylemişlerdi. Hiç şüphe yok ki, Batı Türkistan'ın içlerine kadar çok erken çağlarda inmiş olan Oğuzlar ile diğer Batı Türkleri arasında ziraatçilik çok daha gelişmiş idi. Sonradan Anadolu'ya gelen bu Türkler, ilk yurtlarında olgunlaşmış idi. Sonradan Anadolu'ya gelen bu Türkler, ilk yurtlarında olgunlaşmış olan ziraat gelenekleri ile birlikte gelmişlerdi. İşte bizim bugün söylediğimiz darı sözünün geçmişi de böyle bir geleneğe dayanıyordu." (Erol 2018: 490-491). "Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü: 1. Ekin, ekilmiş saha. 2. Darı, hububat. 3. Menşe, soy. Divanü Lugati't-Türk: ekin, bitki; arpa, buğday; tane, tohum; zahire (Türklerce); darı (Oğuzlarca). Kutadgu Bilig: Ekin, tohum." (Erol 2018: 491).

Tarıg yani darı kelimesiyle ilgili olarak, diğer madde başları gibi sözlük kıyaslarından ziyade, kelimeyi sosyal ve kültürel açıdan ele almak daha doğru olacaktır. Bunun sebebi ise, genel bir anlamla doğan sözcüğün, belli bir toplumda, o genel anlamını koruması durumu söz konusuysa, diğer bir bölgede ise anlamda birtakım ayrışmalar meydana gelmiştir. Oğuzlar dışındaki Türkler birçok kavram için tarıg kelimesini kullanmıştır. Oğuzlar ise her birini ayrı ayrı adlandırarak kelimenin anlamında bir daralma meydana getirmiştir. Günümüzde de ilk anlam olarak "darı" başlı başına verilir. Daha sonra "tohum" anlamı yer alır. Bir üçüncü anlam olarak da halk ağzlarından kazanılan "mısır" anlamı vardır. Bu üçüncü anlamın kazanılmasında, tohum ve mısır tanesi arasında şekil açısından bir benzetme ilgisi kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla bütün hububatlardan sadece darı anlamını sürdürmesiyle anlam daralması meydana gelmiş, halk ağzından kazandığı mısır anlamı ile de anlam genişlemesi oluşmuştur.

üzerlik: "1. Sedef otugillerden, yaprakları alması, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki. 2. Bu bitkinin tohumlarından yapılan

nazarlık veya süs olarak kullanılan eşya.” (Türkçe Sözlük 2005: 2070). “Evlerde ekseriya tütsü için kullanılan yabani sedef tohumu (Sami 2010: 1275). Anadolu’da hemen her evde asılı bulunan üzerlik, nazara karşı koruyucu olduğuna inanılan bir bitkidir. Ateşin üzerine konularak yakılan tohumlarından çıkan güzel kokulu dumanın, kötü ruhları kovacağına inanılır. Bu işlem, nazara uğradığı düşünülen kişi üzerinde ya da kişinin bulunduğu evin içinde dumanı tüten otun gezdirilmesi suretiyle yapılır. Herhangi bir insan ya da eşya üzerinde gezdirilmesinden dolayı bu ismi almış olması muhtemeldir. Halk arasında Hz. Ali’nin atını bu otlar beslediğine de inanılmaktadır.” (Gezgin 2010: 182; Özkan 2012: 57-58).

Bitkinin kendi bitki anlamından ziyade halk inancına göre kazandığı anlamı ön plana çıkmıştır. Halk inancında yakıldığında dumanıyla tütsü yapılarak nazarı kovduğuna inanılan bu bitki, daha sonra yine nazarı kovma amacıyla bu bitkiden yapılan eşyalara, malzemelere de ad olmuştur. Dolayısıyla bitkinin yanında bu bitkiden yapılan ve nazarı kovduğuna inanılan eşyalara da aynı ad verilmiştir. Bu da kelimenin yakın bir anlam ilgisi ile birlikte bir yan anlam daha kazandığını ortaya koymaktadır.

yaşam otu/ ölmez otu: *“Beyaz, mor veya fîrfîri çiçek açan otsu bitki.” (Alkayış, 2007: 504). “Yeni doğan çocuk için ağaç dikilmesi geleneği pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de yaygındır. Çok eski çağlara dayanan bu uygulamanın temeli “yaşam bitkisi” inancına dayanmaktadır. Her yeni doğan çocukla birlikte kutsal sayılan bir bitki dikilir. Çünkü bu bitki çocukla birlikte yaşayacaktır. Yaşam bitkisi çocuğun yaşamını simgelediği gibi; bitkinin kuruması da çocuk için uğursuzluk sayılır.” (Gezgin 2010:186; Özkan 2012: 74).*

Yaşam otu/ölmez otu bitkisine kendi bitki anlamının yanı sıra manevi değer taşıyan bir anlam daha atfedilmiştir. Çeşitli kültürler ve inançlar temelinde yeni doğan çocukla birlikte dikilen bu bitkiye hem yeni bir anlam hem de bir kutsiyet özelliği aktarılmıştır. Dikilen bitki ile yeni doğan bebek arasında sıkı bir bağ olacağı inancı, kelimenin hem adlandırılmasında hem de taşıdığı anlamda etkili olmuştur. Çeşitli toplumların mitolojilerinde de benzer anlamlarla kendine yer bulan bu bitkinin, ölümsüzlüğü sembolize ettiğine de inanılmaktadır. Bitki bu inanç ve inanışlar dahilinde kazandığı anlamlarla anlam genişlemesine uğramıştır.

yemiş: *“Yemiş, meyva. Cins ismidir. Çok kere ağaçların meyvasına denir.”(III, 12-14.) “Meyve anlamına gelen “yemiş” sözcüğü günümüze kadar şeklini ve anlamını korumuştur. Elbette Anadolu ağızlarında “yemiş” sözcüğü meyve anlamının yanında “incir, kuruyemiş, kavun” gibi anlamlarda da görülmektedir.” (TDK C. XI,*

1993: 4242). “Fakat Divân’da çoğunlukla bu sözcüğün meyve anlamıyla kullanıldığı belirtilmiştir.” (Atalay C. II, 2006: 12; Yılmaz 2006: 41).

Yemiş kelimesi, meyve anlamıyla dil içerisinde varlığına sürdürmeye başlamıştır. Oldukça genel bir anlam içeren bu kelime, zamanla özelleşerek anlam daralmasına uğramıştır. Kelime kimi yörelerde bu genel anlamını sürdürmeye devam etse de bazı yerlerde incir, kuruyemiş, kavun, leblebi, söğüt ağacı meyvesi, kuru meyve gibi anlamlar kazanmıştır. Dolayısıyla anlam özelleşerek anlam daralmasına uğrayan bu kelime, anlam değişimleri neticesinde yeni anlamlar da meydana getirmiştir. Kazanılan yeni anlamların bazılarında anlam ilgisi kurularak oluşturulan yan anlamlar yer alırken, bazılarında ise kelimenin var olan ilk anlamından bağımsız anlamlar da yer almaktadır. Bu kazanılan yeni anlamların içerisinde ise en çok “incir” anlamının dil içerisine yerleştiğini ve büyük ölçüde yaygınlaştığını söylemek mümkündür.

zeytin: “Kamus-ı Türkî’de 1, Türkçe Sözlük’te 3 anlam vardır. Anlam eşleşmeleri, 1→2 şeklindedir. Anlam değişimleri, Türkçe Sözlük’teki 1. anlamın “zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 m yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç” **zeytin ağacından söz eksilmesiyle**, 3. anlamın “bu ağaçtan yapılmış, bu ağaçla kaplamalı” (ad→sıfat) sözcük türü değişerek dilbilgisel anlama geçmesiyle sözlükbirimde anlam genişlemesi olmuştur.” (Oğuz 2011: 205). “1. Zeytingillerden, Akdeniz ülkesinde yetişen, 10-20m.yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç. 2.Bu ağacın tazeyken yeşil, sonradan karararak, yüksek besin değeri taşıyan yağlı meyvesi.” (Türkçe Sözlük 2005: 2232). “Üç kutsal kitapta geçen zeytin; Musevi, Hıristiyan ve Müslümanlar için aynı anlamı ifade eder: Zenginlik, bereket, doğurganlık, barış, iktidar, uzun ömür ve olgunluk. Nuh peygambere tufanın bittiği müjdesini veren güvercinin zeytin dalı ile dönmesi insanlar ve tanrı arasındaki barışın ve yeniden doğuşun simgesidir. Tufana direnen zeytin ağacı ölümsüzlüğü, zeytinin yağı ise refah ve bolluğu sembolize eder.” (Ünsal 2000: 31). “Zeytinin ilk yetiştirildiği yer; üzüm, incir, hurma, nar gibi birçok meyvenin de ilk defa yetiştirildiği yer olan uygarlıklar beşiği ön Asya’dır. Suriye, Filistin, İran, İsrail, Ürdün vb. Ön Asya ve Mezopotamya ülkelerinden sonra Akdeniz kıyı şeridi boyunca kültür bitkisi şeklinde geliştirilmiştir. (Ünsal 2000: 15). “Daha sonra başka bölgelere de yayılan zeytin Çin’e bile ulaşmıştır.” (Ögel 1978: 330). “Ağacından tabak, kaşık, yakacak odun, meyvesinden sofralık yiyecek, çekirdeğinden tesbih, bilezik, kolye, yağından besin ve sabun, posasından yakıt yapılan zeytin Anadolu kültüründe önemli bir yere

sahiptir.” (Ünsal 2000: 47). “Zeytin, Arapça ‘zeytun’ sözcüğünden ses değişikliğine uğrayarak Türkçenin yapısına uyum sağlamış alıntı bir isimdir.” (Alkayış 2009: 72). “Fakat Anadolu’nun birçok yöresinde zeytin çeşitleri için kullanılan kelimeler: Karaca, devediş, çilli, azman, tekir, boncuk, kekre, kıvırcık vb. isimler hep Türkçedir. Bunun yanında birçok köy ve kasaba ismi de (Zeytinburnu, Zeytinoba, Zeytinli, Zeytinler, Çatalzeytin, Zeytindağ vb.) zeytin sözcüğünden türemedir.” (Ünsal 2000: 72). “Zeytin; ağacı, yağı ve meyvesiyle yeniden dirilişi, ölümsüzlüğü, adaleti, iktidarı, bereketi ve yerleşik hayatı simgeleyen kutsal bir bitkidir.” (Özkan 2012: 49-53).

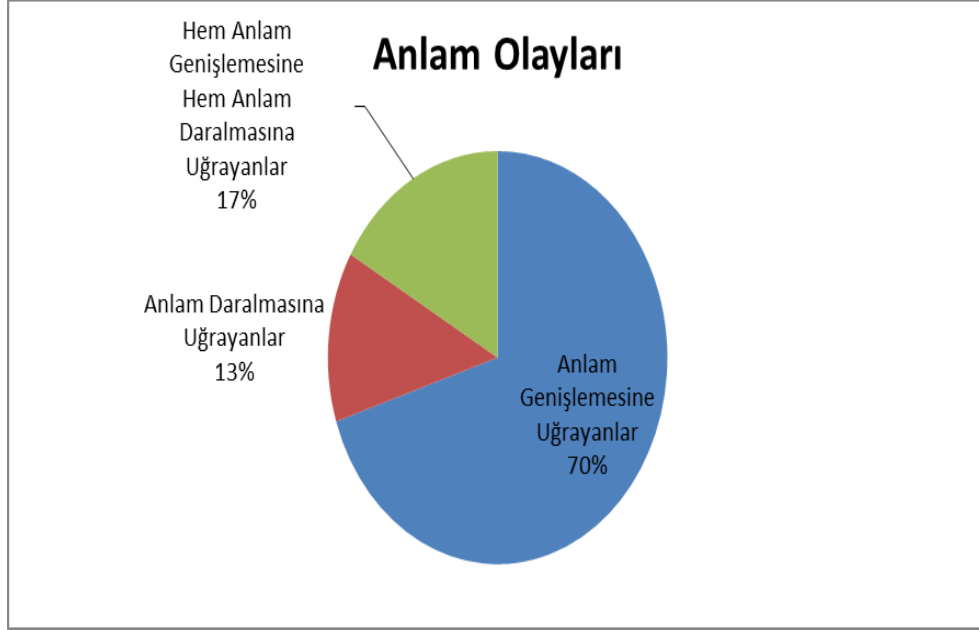
Öncelikli olarak ağaç anlamı verilen zeytin kelimesi, daha sonra bu ağaçtan yapılan, kaplanılan şeylerle birlikte sıfatlaştırılarak bir yan anlam kazanmış ve daha sonrasında da bu ağacın yemişi şeklinde yine ağaçla bağlantılı olarak bir yan anlam daha kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Bu kazandığı anlamla birlikte tıpkı incir ve nar maddelerinde olduğu gibi zeytine de bir kutsallık atfedilmiştir. Bunun sebebi olarak da üç kutsal kitap da yer alması gösterilmiştir. Bu kutsallıkla birlikte farklı coğrafyada yaşayan farklı toplumlar zeytine, zeytin ağacına, zeytin yağına çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Dolayısıyla kelime hem sözlük bazında yeni anlamlar kazanmış hem de halk inanç ve inanışları dahilinde sözlü kültürde farklı anlamlar yüklenmiştir.

Sonuç

Anlam olayları ve anlam değişimleri bitki adları özelinde değerlendirildiğinde, dilde çok uzun süre varlığını sürdüren bir bitki adının anlamının dahi değişebildiğini ifade edebiliriz. Burada bahsettiğimiz değişme oldukça uzun bir zamandan sonra yavaş yavaş meydana gelen değişimlerdir. Sonuçta eski ve köklü olan bir adın, anlamını hemen değiştirmesi pek mümkün olmayacaktır. Dil içerisinde varlığı yeni olan bitki adlarının anlamları ise daha kısa sürede, daha çabuk değişebilmektedir. Bu değişimlerde de çeşitli etkenler söz konusu olmaktadır. Bitki adlarının çeşitli anlam olaylarını ve değişimlerini geçirmesinde ağız, lehçe, şive gibi dil unsurlarının büyük bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Dil unsurları temelinde, coğrafi farklılıkların yattığını da belirtmek gerekir. Bu coğrafi farklılıklar, etkileşim halinde olan ayrı bölgelerde, çeşitli dilsel değişimlere sebep olur. Dilsel değişimler de kimi zaman bitkilerin anlamlarının çoğalmasına kimi zaman eksilmesine kimi zaman da önceden taşıdığı bütün anlamları yok edip bambaşka yeni bir anlam kazanmasına sebep olmaktadır. Kısacası; coğrafya dili, dil de coğrafyayı etkiler. Aynı şekilde, sosyal ve kültürel etkenler de dil üzerinde değişimlere neden olur.

Taranılan çalışmalardan elde edilen 30 bitki adı, geçirdiği anlam olayları, özellikle anlam genişlemesi ve daralması sonucunda meydana gelen değişimlerle birlikte ele alınmaya çalışılmıştır. **Ayrık, ahlat, alıç, andız, ardıç, azgan, başak, bostan, boy, buğday, burçak, elma, eplik, erik,**

findık, gül, ıhlamur, ısırgan, incir, karamuk, kayın, kimyon, lahana, nar, tal, tarıĝ-darı, üzerlik, yaşam otu-ölmez otu, yemiş, zeytin bitki adlarının anlam genişlemesi ve anlam daralması olayları geçirerek anlam deĝişmelerine uğradığını ifade edebiliriz.

Bunlardan sadece anlam genişlemesine uğrayanlar; ayrık, ahlat, andız, ardıç, azĝan, bostan, boy, buĝday, elma, eņlik, findık, gül, ıhlamur, incir, karamuk, kayın, kimyon, nar, üzerlik, yaşam otu-ölmez otu ve zeytin'dir. Anlam genişlemesine uğrayan bu kelimelerin büyük bir çoĝunluĝunun bitki ve o bitkinin çiçeği/yemişi/tohumu gibi aynı bitkinin farklı bölümlerinin ayrı ayrı maddelenmesinden kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla parça-bütün ilişkisi içerisinde çeşitli anlambirinciklerin de ilaveleriyle birlikte kelimeler anlam genişlemesine uğramıştır. Diğer anlam genişlemelerinde ise, sözlü kültür içerisinde değerlendirilebilen halk inanç ve inanışları neticesinde bitkilere atfedilen anlamlar söz konudur. Ayrıca mitolojik kazanımlar ve argo ile de kelimelerin yeni anlamlar kazandığını görmekteyiz. Ahlat ve findık bitki adları argo anlamlar kazanarak anlamlarını genişletmişlerdir. Ayrık ve karamuk bitki adları ise, mecazlaşarak anlam genişlemesine uğramışlardır. Sadece anlam daralmasına uğrayan bitkiler; burçak, erik, ısırgan ve tal'dır. Bu bitkiler genel anlamların özelleşmesiyle, bazen anlambirinciklerin eksilmesiyle bazen de taşıdığı bir anlamın tamamen kaybolmasıyla anlam daralmasına uğramışlardır. Burçak ve erik özelleşerek, ısırgan anlambirincik eksilmesiyle, tal ise taşıdığı söĝüt ağacı anlamını günümüzde tamamen kaybetmesiyle anlamlarını daraltmışlardır. Hem anlam genişlemesine, hem de anlam daralmasına uğrayanlar ise; alıç, başak, lahana, tarıĝ-darı ve yemiş'dir. Burada da daralmalar daha çok anlambirincik eksikliği ve özelleşmeyle meydana gelirken, genişlemeler ise, bitki-yemiş/çiçek/tohum

parça-bütün ilişkisi neticesinde bir yan anlam ve gerek inanç ve inanışlar dahilinde gerekse de bambaşka yeni anlamlar kazanarak gerçekleşmiştir. Her ne taraftan bakılırsa bakılsın bütün bu durumlar dil içerisinde hem söz varlığının hem de anlam varlığının zenginleşmesini sağlamaktadır. Tam da bu anlamda bitki adları gerek ad bilimi gerek de anlam bilimi açısından oldukça değerli materyaller içermektedir. Sadece bir kısmına yer verebildiğimiz bu materyaller, Türk dilinin zenginliğini bir nebze de olsa ortaya koymaktadır.

Kısaltmalar

a.g.e	: Adı geçen eser
C.	: Cilt
D.L.T.	: Divanü Lûgat-it-Türk
D.S.	: Derleme Sözlüğü
Eş anl.	: Eş anlamlı
K.T.	: Kamus-ı Türkî
Krş.	: Karşılaştırmamız
syf. / s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
T.	: Türkçe
T.S.	: Türkçe Sözlük
vs.	: Vesaire

Kaynakça

AKSAN, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKSAN, Doğan (2006/2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

AKSAN, Doğan (2015). *En Eski Türkçenin İzlerinde-Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatıldığı Gerçekler*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

ALKAYIŞ, Fatih (2007). “Türkiye Türkçesinde Bitki Adları”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri.

ALKAYIŞ, Fatih (2009). “Türkçede Kullanılan Alıntı Bitki Adları”, *Turkish Studies, Volume 4/4 Summer 2009*, p. 71-92.

ALTUN, Işıl (2008). “Türk Halk Kültüründe Elma”, *Turkish Studies, Volume 3/5 Fall 2008*.

- ATALAY, Besim (2006). *Kaşgarlı Mahmud:Divanü Lûgat-it-Türk. C.I./C.III/C.IV*. Ankara.
- BAYTOP, Burhan (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BLOOMFIELD, Leonard (1933). *Language*. USA.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bulak Neşriyat.
- ERGUN, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara.
- EROL, Hülya (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GEZGİN, Deniz (2010). *Bitki Mitosları*. İstanbul.
- GUIRAUD, Pierre (1984). *Anlambilim* (Çev: Berke Vardar). Ankara: Kuzey Yayınları,.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlenmeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILIÇ, Veysel (2009). *Anlabilime Giriş-Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- KÜÇÜK, İlke (2012). “*Kamus-ı Türki'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri- Adlar (A-K)*”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- NASKALİ, Emine (2008). “Kültür Tarihimizde Meyve”. *Turkish Studies, Volume 3/5 Fall*, s.2.
- OĞUZ, Ceren (2011). “*Kamus-ı Türki'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri- Adlar (K-Z)*”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

ÖGEL, Bahaeddin (1978/1991b). “*Türk Kültür Tarihine Giriş 2*”. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi*. C.II, Ankara.

ÖZKAN, Şeyda (2012). “*Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının Veriliş Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme*”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

SAMİ, Şemseddin (2010). *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ŞİMŞEK, Esmâ (2008). “Ölümsüzlük İlacı Elma”. *Turkish Studies, Volume 3/5 Fall*, s.193-204.

TÜRK DİL KURUMU (1993). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRK DİL KURUMU (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ULLMANN, Stephen (1972). *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*. London: Oxford Basil Blackwell.

ÜNSAL, Artun (2000). *Ölmez Ağacın Peşinde: Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı*. İstanbul.

YILDIZ, Yasemin (2020). “*Türkçe Bitki Adlarının Anlam Bilimi Açısından İncelenmesi*”. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya.

YILMAZ, Mehmet F. (2006). “*Anlambilimsel Bağlamıyla Divanu Lugati’t-Türk’te Mutfak Kültürü*”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.